

אדריכלות פנומנולוגית במיצביו של נדב ויסמן

קרן גולדברג

עבודות המיצב הן עבודות תלת מימדיות השואפות לעצב מחדש את החלל והחומר, ולקשור יחסים מורכבים עם הצופה, שאינו רק מתבונן בהם מבחוץ, אלא גם נכנס אל קרבה של היצירה עצמה. במאמרו "The Emancipated Spectator" טוען רנסייר¹ כי יש לשחרר את הצופה מעמדתו הפסיבית, להפוך אותו לאקטיבי, וכך לעורר בו מחשבה רפלקסיבית ועמוקה. דבריו של רנסייר מתייחסים למדיום התיאטרון, אך ניתן ליישם את טענותיו גם בתחום האמנות החזותית בכלל ובמדיום המיצב בפרט. המיצב מקיף את הצופה, ומשפיע עליו בדומה לכל מבנה אדריכלי אחר. האדריכלות נבדלת משאר האמנויות בכך שהיא גם מייצגת מציאות וגם יוצרת מציאות. היא ממלאה תפקיד כפול ואמביוולנטי של מסמן ומסומן. פיטר אייזנמן סבור כי הפיסול הוא אקט יצירתי טהור יותר מהאקט האדריכלי, מפני שאינו כפוף לפונקציה השימושית. אמנם המיצב, כמו הפיסול, אינו מחוייב למטרה מסויימת, אך כאשר מנתחים עבודות מיצב הפרמטר האדריכלי הופך לרלוונטי. גם המיצב יוצר מעין מציאות משל עצמו, שמכילה את הצופה ומשפיעה עליו.

¹ Jacques Ranciere, "The emancipated Spectator", Gregory Elliot, Verso, 2009. p. 1-25.

בודריאר² טוען כי ניתן לסווג כל אקט אדריכלי כסימולקרה, מפני שהאדריכלות לעולם תשאף לייצר מציאות משל עצמה, שעומדת בפני עצמה. לפי בודריאר, אין מציאות אחת עליונה ואבסולוטית, לכן הפן הקונקרטי של המציאות אינו חשוב, אלא הסנכרון בין כל הפרטים בחברה על אותה מציאות ספציפית, גם אם זו מדומיינת. עבודות המיצב, בניגוד לסימולקרה אדריכלית, אינן מתיימרות בהכרח להידמות למקור, להסוות אותו, ולהחליף אותו. הן נשארות ברמת הייצוג, ולכן אולי נכון יותר לתאר אותן כסימולציה. עם זאת, מדיום המיצב אכן שואף לייצר איזושהי מציאות אלטרנטיבית, שקיימת באופן פיזי בחומר ובאופן מטפיזי בין הצופה לחלל.

בעבודותיו של נדב ויסמן חבויה שאיפה סימולקרית אמביוולנטית זו. במיצביו השונים משתלט ויסמן על חלל הגלריה כולו, מנכס אותו והופך אותו לעולם מוקטן של התרחשויות סוריאליסטיות. בעבודתו "דשא שחור"³, הופך ויסמן שיכון ישראלי טיפוסי לחלום בלהות אקלקטי. בחלל המוזיאון מופיעים "דגמים" של בניינים לבנים, מוגבהים על עמודים, מעוטרים ב"שפריץ" מבחוץ וצבועים בפוליסיד מבפנים, בסגנון אדריכלי ישראלי מובהק משנות ה-70. הבנייה הישראלית עומדת בניגוד חד לטבע המקיף אותה - צמחיה שחורה ומעין מקווי מים או שלוליות, האופייניים יותר לנוף אירופאי אפל, אם ניתן בכלל להשוותם לנוף מציאותי כלשהו. צמחי שרך שאמורים ליפול ממרפסות הבתים משתלשלים מהתקרה, מאיימים לבלוע את השכונה, וממחישים את קנה המידה המעוות. שלוש דמויות היברידיות, מעין גלמי ענק עם ראש אנושי, מוטלות על הרצפה בחוסר אונים. הבנייה על עמודים והדימיון בין הבתים, מזכירים את שאיפותיה של האדריכלות המודרנית לאוניברסליזם חסר זהות מקומית, ובאופן ספציפי את חמשת עקרונות התיאוריה היישומית של לה קורבוזייה לאדריכלות מודרנית. אך העובדה כי הצופה משייך מיד את הבניינים לסביבה הישראלית, מעידה על כישלונה של האדריכלות המודרנית לממש את שאיפתה האוניברסלית. האמן יצר את הבניינים כהכלאה בין הבניינים שבהם הוא גדל בחיפה של שנות ה-70 לבין בניינים תל אביביים שבהם הוא מתגורר כעת. ניתן לומר כי הבניינים מהווים אייקון, אך קנה המידה שלהם השתבש, והם אינם מספיק קטנים על מנת להוות מודל אדריכלי ולא מספיק גדולים על מנת לתפקד כבניינים אמיתיים. בחלל, הן המציאות והן הדימיוני, שנוצר בין החזיתות הנקיות והמטופחות של בנייני השכונה, מייצרים הדימויים הסוריאליסטיים המנוגדים והעיוות בקנה המידה את הפער בין המסמן למסומן. מושגי הזמן והמקום מתערערים, ובין החומר לצופה, מתהווים האימה והטירוף.

לאקאן⁴ טוען כי הנשגב הטראומטי מתרחש כאשר ישנה שבירה בשרשרת המסמנים המוכרת. באמנות החזותית השבירה הזו לעולם אינה אבסולוטית, מפני שהאמנות, לרוב, אינה חורגת מהרמה

² ז'אן, בודריאר, "אמריקה", תרגום מצרפתית: מור קדישזון, ידיעות ספרים, 2000.
³ נדב ויסמן, "דשא שחור", מיצב המורכב מאנימציה, פסלים ואובייקטים. הוצג במסגרת התערוכה "אניהו: אוטו/ביוגרפיה", מוזיאון הרצליה לאמנות, ישראל, 2005, אוצרים: דליה לוין ויהושע סימון.

⁴ Jacques, Lacan, "Écrits: A Selection", transl. by Alan Sheridan, New York: W.W. Norton & Co., 1977, and revised version, 2002, transl. by Bruce Fink.

הסימבולית של ייצוג מציאות, אך היא יכולה לדמות אותה שבירה, וכך לגרום לצופה להרהר על משמעות חיי היומיום. דווקא מתוך הריחוק הרגשי, ניתן להגיע לתובנות רציונליות לגבי המציאות. ויסמן קוטע כל שרשרת ידועה ומוכרת, ומרסק את החלל הבטוח ביותר – מרחב שכונת המגורים. דיירי השכונה הם בחזקת נוכח נעדר. סרט האנימציה המוקרן על הקיר ובו תמונות של אנשים נסחפים בזרם מרמז על אסון הולך וקרב. ייתכן כי דיירי הבתים עזבו את השכונה בחיפזון, מתוך פחד מאותו נשגב טראומטי, מאותו כוח טבע אימתני, עצום ובלתי נתפס מבחינה כמותית.

בעבודה אחרת של ויסמן, "רוחות"⁵, הציב האמן שלד של בית, שקוי המתאר שלו עשויים עצמות, במטע זיתים בעין הוד. גם היצירה הזו היא אייקון לבית אמיתי, ואולי דווקא לסמל אוניברסלי של בית – ארבעה קירות, וגג משולש. הסמל הכה מוכר מצדדי הילדים עובר הזרה והופך לבית רוחות, נטול דפנות, שדייריו הם בחזקת נוכח נעדר. בבחירת העצמות כחומרי בניין מקבל הבית תכונות אנושיות, וככזה, הוא בן תמותה. הצופה נכנס לתוך העבודה, היא מקיפה אותו, אך שוללת ממנו את הפונקציה הבסיסית ביותר של בית – הגנה והסתרה. ייתכן כי הבית נושא בחובו את אותה "חוכמת המקום" ("Genius Loci") של כריסטיאן נרבורג שולץ⁶. הוא צומח מתוך אותה האדמה שבה קבורות עצמות אנושיות. החומר ממנו הוא עשוי שייך למקום בו הוא נמצא, אשר מהווה חלק אינהרנטי במיצב. העברת המיצב למקום אחר תשנה לחלוטין את כל משמעויותיו. זהו מקום בעל זהות וקונטקסט ספיציפיים, שמעורר תחושות וזכרונות מסויימים, בניגוד לחלל אלמוני. הבית של ויסמן בנוי לפי כל עקרונות ה "Critical Regionalism" של קנת' פרמפטון⁷ – הוא צומח מתוך המקום, בלעדי למקום, נעשה בעבודת יד, והמבקר הנכנס לתוכו עובר חוויה פנומנולוגית - חוויה טקטונית, גופית, חושנית, שאינה בלעדית למדיום היוזאלי.

ייתכן כי ויסמן קורא כאן לאותה "השתכנות" ("Dwelling") של היידגר⁸ – הרצון לחזור למקום שורשי, המחובר לאדמה. אך יש לזכור, שבניגוד לשאיפות הנאיביות והאופטימיות של האדריכלות הפנומנולוגית, העבודה עדיין נושאת בחובה את נגיעת ידו הייחודית של האמן – ההזרה והאיום. שמה הדו משמעי של העבודה – "רוחות" ("Winds") מעיד על פגיעותו של האדם לרוחות הטבעיות והעל טבעיות, גם בתוך ביתו שלו. ייתכן כי הפן החומרי, הפנומנולוגי של העבודה, מנסה לענות על הצורך האנושי הבסיסי הנוצר לאחר ההכרה האקסיסטנציאליסטית בעולם האבסורדי.

⁵ נדב, ויסמן, "רוחות", "Winds", פיברגלס פוליאסטר וצבע, 540X380X340 מ', הוצג במסגרת התערוכה "על המקום", עין הוד, 2009, אוצרת: דנה תגר.

⁶ Christian, Norberg – Schultz, "Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture", Rizzoli, New York, 1980.

⁷ Kenneth, Frampton, "Studies in Tectonic Culture: the Poetics of Construction in Nineteenth and Twentieth Century Architecture", edited by John Cava, Cambridge, Mass., MIT Press, 1995.

⁸ Martin, Heidegger, "Poetically Man Dwells" in: "Poetry, Language, Thought", trans. by Albert Hofstadter, New York: Harper and Row, 1971.

העבודה הוצגה במסגרת תערוכה קבוצתית בשם "על המקום". לא ניתן להתעלם מהמשמעויות הפוליטיות של המקום הספציפי שבו היא מתקיימת – מטע הזיתים בעין הוד. ויסמן מנכיח משמעויות אלו ע"י החומר שבו הוא משתמש. העצמות מסמלות את החיים שנעקרו במסגרת הסכסוך הישראלי פלשתיני, חיים אנושיים וחיים של מקומות, של עצי זית מסמלי השלום, שנעקרו באופן ברוטלי ע"י אקט כוחני של בעלות על מקום.